

Uczniowie uchodźczy w polskich szkołach Gdzie jesteśmy u progu kolejnego roku szkolnego?

STRESZCZENIE RAPORTU

Raport jest podsumowaniem drugiej fali badań zleconych przez Centrum Edukacji Obywatelskiej, prowadzonych przez polsko-ukraiński zespół badaczek i badaczy w ośmiu placówkach różnego typu na terenie całej Polski. Celem projektu była eksploracja potrzeb i napięć w społecznościach szkolnych goszczących uczniów i uczennice z Ukrainy, na potrzeby zaprojektowania długofalowego wsparcia dla szkół. Badania miały charakter etnograficzny i objęły w sumie ponad 160 wywiadów, obserwacje i badania wizualne.

Uczniowie ukraińscy doceniają polską szkołę, ale istnieją zagrożenia dla ich poczucia bezpieczeństwa i integracji edukacyjnej.

Uczniowie ukraińscy podkreślają otwartość, życzliwość i indywidualizację w polskich szkołach, ale jednocześnie opowiadają o stresie związanym z przebywaniem w nowym środowisku i nauką, przeciążeniu (szczególnie uczący się w dwóch systemach), trudnościach w przewyciężeniu bariery językowej, różnicach kulturowych i doświadczaniu ksenofobii.

“Powrót do normalności” jest pożądany, ale potrzeba rozwiązań systemowych i rozwoju kompetencji nauczycieli.

Prawie półtora roku po przybyciu pierwszych uchodźców z Ukrainy, w narracjach dyrektorów i nauczycieli dominuje hasło "powrotu do normalności". Co się pod nim kryje? Obie grupy nabyły przez rok doświadczenia i wypracowały różne schematy postępowania, które zakładają traktowanie uczniów z Ukrainy tak samo, jak polskich. Część nauczycieli dostrzega specyficzne potrzeby uczniów ukraińskich i stara się indywidualizować pracę z nimi, ale nie jest to systemowe podejście. W szkołach obserwujemy nacisk na asymilację (w skrajnych przypadkach sięgający nawet prób zakazania używania języka ukraińskiego w rozmowach między uczniami uchodźczymi), co skutkuje nieuwzględnianiem indywidualnych/specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów ukraińskich oraz wypadaniem z systemu osób niezintegrowanych. Brakuje rozwiązań systemowych wspierających integrację uczniów. Widać też potrzeby lepszego przygotowania nauczycieli do pracy w środowisku międzykulturowym oraz podniesienia umiejętności zarządzania szkołą goszczącą uczniów uchodźczych przez dyrektorów.

Uczniowie polscy i ukraińscy funkcjonują obok siebie.

W szkołach obecne jest też podejście separacyjne wyrażające się w tworzeniu klas „cudzoziemskich” (złożone wyłącznie z uczniów obcojęzycznych, realizujących w języku polskim podstawę programową) lub sadzaniu uczniów ukraińskich razem. Jest ono poważną barierą dla integracji. Najlepsze efekty przynosi tworzenie klas mieszanych z małą liczbą uczniów cudzoziemskich. Jednak takie rozwiązanie w części szkół staje się coraz mniej realne ze względu

na dużą liczbę uczniów ukraińskich przyjętych do placówki. W efekcie w szkołach funkcjonują obok siebie równolegle dwie społeczności – ukraińska i polska – z bardzo małą przestrzenią na integrację, lub wręcz bez niej.

Istniejąca formuła oddziałów przygotowawczych nie sprawdza się i prowadzi do izolacji uczniów ukraińskich.

W opinii wszystkich interesariuszy oddziały przygotowawcze w obecnym kształcie mają szereg istotnych wad: zbyt wielu uczniów, często zróżnicowanych wiekowo, brak integracji i kontaktu z „żywym” językiem polskim, demotywujący brak ocen, brak rozwiązań umożliwiających płynne przechodzenie do klas mieszanych. Jeśli uczniowie uczą się w nich dłużej niż to absolutnie konieczne, oddziały te wpisują się w model separacyjny. Jednocześnie sprawdzają się jako rozwiązanie na pierwszy okres pobytu uczniów, dając poczucie bezpieczeństwa i umożliwiając poznanie podstaw języka polskiego. Podejmowane w niektórych szkołach próby łączenia pobytu w oddziale z integracją z uczniami z klas mieszanych podczas wybranych zajęć nie udają się ze względów logistycznych.

Świadome i planowe działanie na rzecz integracji uczniów jest rzadkie, przez co w szkołach pojawiają się konflikty na tle narodowościowym.

Możliwości integracji pojawiają się w poprawnie zarządzanych klasach mieszanych lub dzięki organizacji specjalnych wydarzeń, wolontariatu, zajęć pozalekcyjnych czy wyjazdów. W większości przypadków jednak działań wspierających integrację nie ma lub są one powierzchowne i prowadzone intuicyjnie. Nie są też traktowane jako istotny element zarządzania szkołą czy klasą. Pojawiają się za to konflikty z kwestiami narodowościowymi w tle, a nauczyciele nie dysponują kompetencjami by je rozwiązywać. Bez wprowadzenia systemowych kompleksowych działań integracyjnych w szkołach, istnieje duże ryzyko dalszej polaryzacji szkolnych społeczności, eskalacji konfliktów i obniżenia jakości edukacji.

Co wpływa na osiągnięcia edukacyjne uczniów uchodźczych?

Osiągnięciom edukacyjnym ukraińskich uczniów sprzyjają:

- znajomość języka polskiego (w tym języka edukacji szkolnej),
- uczenie się w klasie mieszanej, prowadzonej przez nauczycieli posiadających kompetencje do pracy w grupie wielokulturowej.

Wyraźnymi przeszkodami są natomiast:

- poczucie tymczasowości związane z planami migracyjnymi rodziny,
- nieznaną dalszą ścieżką edukacyjną w Polsce,
- nauka z młodszymi rocznikami,
- łączenie edukacji w dwóch systemach
- trudna sytuacja ekonomiczna. Jest barierą dla wielu ukraińskich rodzin, w szczególności w przypadku kobiet przyjechały do Polski same z dziećmi.

Nauka języka polskiego jako obcego wymaga standaryzacji.

Uczniowie ukraińscy w bardzo różnym stopniu opanowali język polski. Możliwość korzystania z 6 godzin dodatkowych zajęć z języka polskiego jako obcego (JPJO) jest oceniana pozytywnie, ale potencjał tych zajęć pozostaje nie w pełni wykorzystany. Wpływają na to przede wszystkim:

- niekorzystne dla uczniów godziny zajęć wynikające przede wszystkim z trudności w dołączeniu dodatkowego przedmiotu do – i tak „przeładowanego” – planu lekcji (co skutkuje niską frekwencją),
- brak nauczycieli z kwalifikacjami do nauczania JPJO (co może obniżać efektywność lekcji),
- łączenie nauki w dwóch systemach.

Brakuje również podręczników i materiałów dydaktycznych dostępnych dla każdego ucznia oraz pomocy dydaktycznych dla edukacji wczesnoszkolnej. Warto też podkreślić, mocne obciążenie uczniów ukraińskich prowadzoną w języku polskim nauką kilku języków obcych jednocześnie.

Nauka w dwóch systemach edukacyjnych utrudnia integrację.

Wydaje się, że częste jest łączenie nauki w dwóch systemach – polskim i ukraińskim. Decyzja o równoległej edukacji zależy od planów migracyjnych rodziny, wieku dziecka/nauki w ostatnich klasach danego poziomu edukacyjnego. W przypadku uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych koncentracja na szkole ukraińskiej jest racjonalną decyzją, ułatwiającą dalszą naukę w Polsce. Zidentyfikowaliśmy sytuacje, w których uczniowie z trudnościami w nauce, niezintegrowani wybierali szkołę ukraińska rezygnując z polskiej. O ile łączenie systemów wiąże się z bardzo dużym obciążeniem dla ucznia, skupienie wyłącznie na szkole ukraińskiej obniża możliwości integracji i nauki języka, a także naraża dzieci na wszystkie wady edukacji zdalnej.

Praca z wielokulturową klasą jest dla nauczycieli wyzwaniem.

Funkcjonowanie w różnorodnej kulturowo i narodowościowo szkole jest przez nauczycieli postrzegane w kategorii obciążenia i strat (utrata poczucia kontroli, obciążenie czasowe), a nie korzyści. Integrację postrzegają w kategorii asymilacji, a nie włączania/inkluzji, gdzie zróżnicowanie uczniów wzbogaca szkolną społeczność.

Nauczyciele nie czują się przygotowani do pracy z klasą zróżnicowaną kulturowo, jednocześnie większość nie ma potrzeby doskonalenia kompetencji związanych z nauczaniem w takim środowisku. Dominuje przekonanie, że problem tkwi w barierze językowej i postawie uczniów, a nie w braku odpowiednich kompetencji zawodowych.

Systemy oceniania przestają pełnić swoje kluczowe funkcje.

Nauczyciele i dyrektorzy niezmiennie wykazują wysoki poziom empatii i chęci pomocy. W porównaniu z poprzednim rokiem kładą większy nacisk na realizację podstawy programowej

i – w odpowiedzi na potrzeby polskich uczniów – dążą do wyrównania standardów oceniania osiągnięć edukacyjnych i zachowania. Brak ogólnych wytycznych oraz oczekiwania dyrekcji szkół i kuratoriów oświaty utrudniają ocenianie, szczególnie końcoworoczne. W efekcie systemy oceniania są nietransparentne, przestają pełnić rolę informacyjną i motywacyjną, a sam proces oceniania jest źródłem wielu napięć zarówno w sferze edukacyjnej, jak i społecznej.

Potrzeby emocjonalne uczniów mimo upływu czasu pozostają te same.

Potrzeby emocjonalne uczniów z Ukrainy pozostają takie same, jak podczas pierwszej fali badania (bezpieczeństwo, radzenie sobie z problemami, pomoc w leczeniu depresji, PTSD, etc.). W szkołach nadal zapewnienie poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego uczniów uchodźczych uznawane jest za priorytet. Z biegiem czasu przyjmuje się, że potrzeby uczniów ukraińskich nie różnią się od potrzeb ich polskich kolegów i koleżanek. Przyczyną jest między innymi brak wiedzy nauczycieli na temat etapów adaptacji kulturowej oraz umiejętności rozpoznawania specyficznych problemów psychologicznych, typowych dla uczniów uchodźczych.

Pojawiły się nowe potrzeby emocjonalne polskich uczniów.

Obecna fala badania ujawnia nowe potrzeby polskich uczniów i uczennic związane ze zmianą struktury społecznej. Życie w różnorodnym narodowościowo i kulturowo społeczeństwie wywołuje u nich różne emocje, z którymi sobie nie radzą i które nie zawsze potrafią nazwać. W efekcie są one kanalizowane w postaci agresywnych zachowań. Na postawy wobec ukraińskich uczniów mają wpływ narracje o wojnie i uchodźcach w domach rodzinnych.

Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne nadal jest wyzwaniem.

Rzeczywista skala problemów psychologicznych, wobec małej (choć lepszej niż rok wcześniej) dostępności specjalistów posługujących się językiem ukraińskim i wynikającej z różnic kulturowych niechęci uchodźców do korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej, nie jest znana. Nie poprawiło się także przygotowanie nauczycieli do wychwytywania niepokojących przypadków i wspierania uczniów. Dużą rolę we wspieraniu emocjonalnym uczniów odgrywają asystentki międzykulturowe.

Kontakty rodziców uczniów ukraińskich ze szkołą nie są częste.

Jakość współpracy z rodzicami w dużym stopniu zależy od ich statusu ekonomicznego (samotne migrantki większość czasu poświęcają pracy, co utrudnia kontakt i zaangażowanie w edukację dzieci) oraz planów migracyjnych. Jakakolwiek integracja z polskimi rodzicami i zaangażowanie w samorządy rodzicielskie są sporadyczne.

Asystentki międzykulturowe pełnią liczne role, kluczowe z punktu widzenia dobrostanu i integracji uczniów uchodźczych.

Wspierają uczniów w nauce, dbają o ich potrzeby emocjonalne, pośredniczą jako tłumaczki w kontaktach między nauczycielami i rodzicami, by wymienić najczęstsze. Jednocześnie, niezależnie od zwiększenia ich liczebności w badanych szkołach, liczba etatów nie pozwala na

pełne wsparcie uczniów. Same asystentki nadal nie mają zapewnionego stabilnego zatrudnienia (dominuje praktyka dziesięciomiesięcznych kontraktów) ani odpowiednich warunków pracy, niski jest ich poziom integracji z gronem pedagogicznym. Wszystko to ogranicza skuteczne wsparcie integracji edukacyjnej uczniów cudzoziemskich.

Największe wyzwania z punktu widzenia zarządzania szkołami goszczącymi uczniów uchodźczych to brak stabilnych, systemowych rozwiązań.

Przeważa model doraźnego reagowania na pojawiające się sytuacje. Dyrektorzy zgłaszają problemy z organizacją planu w związku z brakiem wykwalifikowanej kadry, przeciążeniem i brakiem możliwości skutecznego motywowania nauczycieli.

REKOMENDACJE

Dla zapewnienia skutecznej integracji edukacyjnej uczniów cudzoziemskich w polskich szkołach, kluczowe są następujące kierunki interwencji:

- standaryzacja polityk i działań integracyjnych w zakresie edukacji;
- stworzenie systemu wspierającego rozwój kompetencji nauczycieli i dyrektorów w zakresie pracy w środowisku zróżnicowanym kulturowo;
- wprowadzenie systemu pozwalającego na monitorowanie efektywności nauczania;
- upowszechnienie rozwiązań przeciwdziałających reprodukowaniu wykluczeni.

Badanie zrealizowała firma Badania i działania na zlecenie Centrum Edukacji Obywatelskiej.

Badanie zrealizowano dzięki środkom UKAid. Partnerem działania jest Plan International.

